

# TARIMSAL ÖRGÜTLENME VE KÖY KOOP

Erol AKAR

Birlik Başkanı, Kastamonu Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı  
Kooperatifler Birliği, [erolakar1922@hotmail.com](mailto:erolakar1922@hotmail.com)

## ÖZET

Kooperatifler, tüm dünya ülkelerinde kabul görmüş ilkeleriyle, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sunan en önemli aktörler arasındadır. Ekonominin önemli bir aktörü olarak çok ciddi rakamlara ulaşan cirolarla ve yarattıkları istihdamla, bulunduğu ülkelerin gelişmelerine önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar.

Dünya ülkelerinin çoğunda uygulanmakta olan, serbest piyasa ekonomisinin işleyişindeki zafiyetlerin giderilmesi, sosyal sorunların en aza indirilmesi, yöresel kalkınmanın sağlanması, böylece kalkınmadaki bölgesel farklılıkların ve adaletsizliğin giderilmesinde kooperatifler en önemli argüman olarak değerlendirilmektedir.

Kooperatiflerin gerekliliği ile ilgili Birleşmiş Milletler gibi önemli uluslararası kuruluşların tespitlerinin yanında, TÜSİAD ve TOBB gibi özel sektörün temsilcisi konumunda olan kuruluşların, kooperatifçiliğin gerekliliğine ilişkin saptamaları da önemlidir.

Buna rağmen Ülkemizde kooperatifçilik siyasi bir hareket olarak değerlendirilmiş, kamuoyuna, belki de bilinçli olarak siyasi bir düşüncenin simgesi olarak gösterilmiş ve olumsuz algılar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Ülkemizde Memleket Sandıklarından başlayıp bu güne kadarki süreçte kooperatiflerin geçirdiği evrim, tarihsel süreçte Köy Koop'un misyonu, Üretimden tüketime kooperatiflerin rolü ve üretici örgütlerinin genel durumunun birazda uygulamacı gözüyle değerlendirilmesine çalışılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kooperatif, kırsal kalkınma, kooperatifçilik hareketi, üretici örgütlenmesi

## ABSTRACT

Cooperatives are among the most important actors in contributing to economic and social development with their accepted principles in the whole world. As an important actor of the economy, they make a significant contribution to the development of countries with their seriously high turnovers and the employment they have created.

Cooperatives are regarded as the most important argument in addressing weaknesses in the operation of the free market economy which is being implemented in the majority of the world countries, minimizing social problems, ensuring local development, and thus eliminating regional differences and injustice in development.

Besides the determinations of the international organizations like the United Nations regarding the necessity of cooperatives, assessments of private sector representatives such as TÜSİAD and TOBB regarding the necessity of cooperatives are also important.

Nevertheless, cooperatives in our country have been regarded as a political movement and have been shown to the public, perhaps consciously, as a symbol of a political thought and tried to create negative perceptions.

In this study, the evolution of cooperatives in our country starting from the Memleket Sandıkları up to today, the mission of Köy-Koop in the historical process, the role of cooperatives in production-to-consumption chain and the general situation of producer organizations have been assessed.

**Key Words:** Cooperative, rural development, cooperative movement, producer organization

## GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, son yıllarda öne çıkan önemli kavramlar arasındadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının biraz içi doldurulmaya çalışıldığında, yerel kalkınma, yerinde istihdamın sağlanabilmesi, üretimden tüketime fiyat dengesinin kurulabilmesi, üretici aleyhine bozulan rekabet koşullarının oluşturulabilmesi ve gıda güvenliğinin sağlanabilmesi gibi hedeflerin konulduğu görülmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için, hangi yerel dinamiklerin kullanılabileceği düşünüldüğünde, kooperatif yapılar ön plana çıkmaktadır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen iki oluşum, Ülkemiz adına çok önemli kırılma noktalarıdır. Bunlardan birisi Köy Enstitüleri, diğeri ise Köy-Koop' lardır. Her ikisinin de kapatılma gerekçelerinin çok benzerlik taşıdığı görülmektedir. Toplumun aydınlanmasından ve ekonomik anlamda güçlenmesinden zarar görecektir unsurların önemli rolü olduğu unutulmamalıdır. Hala bu kurumlarla yüzleşilmemesi ise üzücüdür.

Diğer önemli bir husus, Ülkemizde, özellikle son yıllarda, ekonomik faaliyetlerin, dinsel temelli cemaatlere kaydığı görülmekte, cemaatler içindeki ekonomik dayanışma, farklı güç odaklarının oluşmasına neden olabilmektedir. Dar ve orta ölçekli kesimlerin gerçek anlamda kooperatifleşmemesinin bu süreci hızlandırdığını söylemek, kanaatimce doğru bir tespit olarak değerlendirilmelidir. Ülke olarak bu konularda ciddi sorunlar yaşanmış olunmasına rağmen, gerekli derslerin çıkartıldığını söylemekte pek mümkün görülmemektedir.

### Kooperatiflerin Öneminin Yeniden Anlaşılması Süreci

Son dönemlerde dünya ölçeğinde ekonomik alanda yaşanan gelişmeler, sağlıklı bir ekonomik yaşamın temel taşlarından birinin dayanışma ve işbirliği anlayışı ile oluşturulan kooperatiflerin olduğunu göstermiştir. Kooperatifler, dönem dönem yaşanan ekonomik krizlerden en az etkilenen ve ortaklarına hizmetin sürdürülebilirliğini sağlayan kuruluşlar olduklarını kanıtlamışlardır.

Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 4 Temmuz 2009 Uluslararası Kooperatifler Günü dolayısıyla yayımladığı bildiriye şunları söylemiştir;

*"Kooperatiflerin ekonomik modeli, sadakaya değil, kendi kendine yetme ve herkesin eşit ticari hakka sahip olması ilkesine dayanıyor. Finansal krizin vurduğu ülkelerde, birçok finans kuruluşunun kredileri kesmek zorunda kaldığı bir dönemde, kooperatif bankalar ve kredi birlikleri kredi musluklarını açık tutarak en savunmasız kesimin aldığı darbenin hafiflemesini sağlıyor. Bütün bu gelişmeler, finansal sistemin dayanıklılığının sağlanabilmesi için güçlü alternatif iş modellerinin varlığının ve kurumsal çeşitliliğin sağlanmasının önemini vurguluyor.*

*Kooperatifler daha fazla desteği hak ediyor. Hükümetleri kooperatiflerin kurulması ve geliştirilmesini desteleyen politikalar oluşturmaya çağırıyorum. Tüketiciler de, gıda alışverişlerinde, küçük üretici kooperatiflerinin adil piyasa şartlarında satılan ürünlerini tercih ederek bu sürece katkıda bulunabilirler."* demıştır.(haberortak.com, 2015)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/64/136 sayılı Kararı ile kooperatiflerin sosyo-ekonomik kalkınmaya, özellikle yoksulluğun azaltılmasına, istihdam yaratılmasına ve sosyal bütünleşmeye olan katkılarını vurgulayarak 2012 yılını "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak ilan etmiştir. (Köy-Koop Haber, 2012)

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün önerisi üzerine **2014 yılı**, BM 66. Genel Kurulu'nda resmi olarak onaylanarak, **Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (AÇY)** olarak ilan edilmiştir.

*"Yılın temel amacı, açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin önemini vurgulanmasıdır. Dünyanın dikkatini çiftçi ailelerine ve küçük ölçekli çiftçiliğe çekmek, açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda girişimlerin küçük ölçekten başlaması gerekliliği ile gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi, doğal kaynak ve çevre yönetimi açısından etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir.*

*Bunun yanı sıra, küçük aile işletmeciliğinin sürdürülebilirliğinin ve kırsal kalkınmanın etkin bir parçası olmasının sağlanması amaçlanmaktadır.” ( tarim.gov.tr, 2014 )*

Birleşmiş milletler tarafından, 2014 yılının aile çiftçiliği yılı ilan edilmesi, yöresel ekonomilerin önemini ortaya koymuştur. Aile çiftçiliğinin temelinde de, aile işletmesinin ekonomik faaliyetlerini yürütecek olan kooperatiflerin olması kaçınılmazdır.

### **TUSİAD Ve TOBB ‘ un Kooperatiflere Bakış Açısı**

Ülke ekonomisinde kooperatifler, ekonominin hemen hemen her alanında faaliyet göstermektedirler. Tarımsal pazarlamada ve girdi temininde, sulama, su ürünleri, orman üretim ve bakımı, pancar üretimi, konut, taşıma, el sanatları, eczacılık, turizm, eğitim, sağlık, kredi ve kefalet işlemleri gibi birçok sektörde hizmet vermektedirler.

Ekonomide 3. Sektör olarak adlandırılan kooperatiflerin ülkemizde arzulanan yerde olmadığı her kesim tarafından kabul edilmekle birlikte mevcut sorunlarının çözümü yönünde çaba gösterilmemesini ve ekonomistlerin kooperatifçiliğe karşı duyarsızlığını anlamak da mümkün değildir.

Ülkemizde fiyatlar, ekonominin doğal koşulları içerisinde oluşmamaktadır. Ülkenin yaklaşık % 25’ lik kesimini oluşturan üretici, piyasanın arz ve talep dengesini gözleyecek ve ona göre dengeleri oluşturacak, rekabeti sağlayabilecek mekanizmaları oluşturamamıştır.

Yıllardan bu tarafa pazardaki hâkimiyet unsurları değiştirilememiştir. Çünkü fiyatların oluşturulmasında üretici ile nihai tüketicinin etkin olmasını sağlayabilecek kooperatif yapıların oluşması veya gelişmesi sağlanamamış diğer bir ifade ile engellenmiştir.

Bu sorunlar çözümlenmeden toplumsal kalkınmanın gerçekleşeceğini düşünmek de doğru bir değerlendirme olmayacaktır.

Ekonomide rekabet gücünden yoksun olan üreticinin varlığını sürdürebilmesinin, var olabilmemesinin yollarından biri olarak kooperatiflerin önemini bazı kurum ve kuruluşlar tarafından dile getirilmesini de önemsemek mümkün değildir.

TÜSİAD tarafından hazırlanan ve Kasım/2014 yılında yayınlanan raporun “**Tarım Sektöründe Yönetişim ve Katılım**” adlı 9. Bölümünün 181. Maddesinde,

*“ABD’de tarım sektörüne yönelik politikalarda, şeffaflığın, katılımcılığın ve istikrarın sağlanmasında çiftçi örgütleri, tarım dernekleri ve kooperatifler gibi üretici örgütlenmelerinin payı büyüktür. Nitekim bu örgütler, sektörün gerek yapısal gerekse diğer özellikler bakımından **en fazla sorun yaşayan üretim katmanının** bu sorunları aşmasına yardımcı olarak, etkinliğin tarım sektörünün dikey ilişkili katmanlarının en başından başlamasına katkı sağlamıştır.”* denilmektedir.

AB ülkelerinde de durum ABD den farklı değildir. Raporun 191. Maddesinde;

*“Tıpkı ABD gibi, AB üye ülkelerinde de kooperatifler tarım sektörünün üretim katmanının sektörel politikalara katılımının sağlanmasında önemli bir rol oynamakta ve politika belirleme süreçlerinde de son derece etkin olmaktadır. AB’de de kooperatiflerin ölçek ekonomilerini yakalamış ve ciddi finansal kaynaklara sahip işletmeler eliyle yönetildiği ve bunların da dikey entegrasyon yöntemini benimsediği dikkat çekmektedir. Ayrıca AB’de uzman tarım bankacılığı, finansal kaynaklara erişiminde çok ciddi bir avantaj sağlamaktadır.”* Denilmektedir. (Akar, 2015)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğince(TOBB) yayınlanan 2013 yılı Türkiye Tarım Sektörü Raporunda yapılan GZFT (SWOT) analizinde,

*“ Üretici organizasyonlarının etkin ve güçlü olmaması”* zayıf yön olarak belirlenmiştir.(TOBB, 2013a)

Diğer taraftan *“Tarımsal sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesinde üretimin sürdürülebilirliğini sağlamayan politikalar”* tehdit olarak belirlenmiştir.(TOBB, 2013b)

Özel sektörün temsilcisi konumundaki TUSİAD ve TOBB'un Ülkemizde üretici örgütlenmesindeki olumsuz tablonun sorun olduğunu ve ekonominin işleyişinde üreticinin örgütlenmesinin önemli olduğunu belirtmesine rağmen, kooperatiflerin güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yapılmamasının bir zafiyet oluşturduğunun da belirtilmesi gerekir.

### **Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi**

Kooperatifçiliğin bu günkü anlamıyla neden gündeme geldiğini ve önemini anlamak için, kooperatifçiliğin ortaya çıktığı günden bugüne kadar işleyen süreci iyi anlamamız gerekir.

Kooperatifçilik hareketi, 19. Yüzyılın ilk yarısında tekelci ve spekülâtif sisteme karşı, tüketicilerin ve özellikle küçük üreticilerin kendilerini korumaya yönelik bir tepkisi, bankacılık sisteminin yeterince oluşmadığı, faiz oranlarının % 900'lere varan tefecilik sisteminin egemen olduğu bir dönemde çözüm olarak ortaya çıkmıştır. O süreçte dar gelirliyi ekonomik baskılardan korumak için bir araya getirmekten başka çözümde görülmemektedir.

Ülkemizde Mithat Paşa'nın kurduğu memleket sandıklarının kuruluş nedenleri de aynı gerekçelere dayanır. Çünkü o dönemde çiftçi, yüzde binlere varan faiz sarmalı altında ezilmektedir. Dolayısıyla kooperatifçiliği "Sorunları Müşterek Olanların Bir Araya Gelerek Ekonomik Baskı Unsurlarına Karşı Bir Direnç Ve Organizasyon Oluşturma Hareketi" olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Daha sonraki süreç, serbest piyasa ekonomisine geçişin ve özelleştirmelerin başladığı, taban fiyat uygulamalarının gündemden kalktığı yıllardır. O dönemlerde üreticinin özel sektörle rekabet edebilecek yapılara henüz ulaşamamış olması bir yana, üreticiyi koruyacak argümanların uygulanmaması da üreticiyi ciddi anlamda mağdur etmiştir.

Diğer taraftan küreselleşme sürecinin başlaması ile uluslararası kuruluşlar, dünya ülkelerinin ekonomisini kontrol etmekte ve yönlendirmekte, etkin olmaya devam etmektedir.

*"Türkiye küreselleşme sürecine, Osmanlı döneminde "Kapitülasyonların" verilmesi ile Cumhuriyet Döneminde ise Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Bankası Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kurumların yaptırımları ile uyum sağlamıştır."* (Serinikli ve İnan, 2011).

Ayrıca Ülke olarak uluslararası anlaşmalarla verilen taahhütler, tarımsal politikaların kendi önceliklerinin belirlenmesine de engel teşkil etmekte, uluslararası bu kuruluşlar ülkeler tarafından siyasi baskı unsuru olarak ta kullanılabilir. (Mülayim, 2006).

Ülkemiz kooperatifçiliğinden bahsederken Atatürk'ün bu alanda bizzat yaptığı çalışmalardan bahsetmemek mümkün değildir. Kooperatifçilik tarihinde Atatürk dönemi müstesna yerini aynen korumaktadır. *"Türk kooperatifçiliğinin teori ve uygulamasının uyumlu çalıştığı dönem, Atatürk dönemi olmuştur. Çünkü büyük Önder Atatürk kooperatifçiliğin hem teorisiyle hem siyasetiyle ve hem de uygulaması ile bizzat uğraşmış, başarılı olmuş ve böylece kuşkusuz Cumhuriyet Dönemi kooperatifçiliğinin kurucusu olmuştur."* (Mülayim, 2006).

*"Daha Cumhuriyet kurulmadan önce Mustafa Kemal Paşa başta İzmir İktisat Kongresi olmak üzere İzmir Adana vb. gibi birçok yerdeki konuşmalarında, ekonomik faaliyetlerde ortaklaşa çalışmanın önemine dikkati çekmiştir. Ayrıca Kooperatifçiliğin önemini İktisat Kongresi kararları ile ekonomi dünyasının, çıkarttığı kitaplarla eğitim dünyasının, hükümet kararlamaları ile hukuk ve uygulama insanların dikkatlerinin Kooperatifçilik konusu üzerinde yoğunlaşmasını sağlamaya çalışmıştır."* (Çıkin, 2003).

## İstiklal Mücadelesi Yıllarında Bir Kooperatif Hikâyesi

1950'li yılların başına kadar kooperatifçilikte önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1940'lı yıllarda Kastamonu'da yaşanan bir kooperatifçilik hareketi, özellikle kadın kooperatifçiliğinin gündemde olduğu günümüzde önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kastamonu Üniversitesi Öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Eski'nin "İmparatorluktan Cumhuriyete Kastamonu Ekonomisi" adlı kitabında kooperatifçiliğe de yer verdiğini görüyoruz.

O yıllar yokluk ve savaş yılları, sosyal ve ekonomik hayatın olumsuzlukları içerisinde ayakta kalma mücadelesi veren insanların bir umut ışığı aradığı yıllardır.

Bakanlar Kurulunun 27 Eylül 1941 gün ve 2/16644 sayılı kararıyla "Kastamonu Dokuyucular ve dokutturucular küçük sanat kooperatifi" adında bir kooperatifin kuruluşu gerçekleşiyor. Kooperatifin kuruluşuna önderlik eden Vali Dr. Mithat Altıok, kooperatifin kuruluş gerekçelerini şöyle anlatıyor.

*" Kastamonu nüfusunu oluşturan 14 bin vatandaştan azınlıkta bulunan tüccarlarla bir kısım esnaf ve yerli memurları hariç tutacak olursak, kasabada yaşayanların hemen hepsinin hayat ve geçimlerini ya dokumacılıkla veya urgancılıkla sağladıklarını ve bunların çoğunluğunun da fakir, dul ve kimsesiz olduğunu görürüz. Kasabalardan köylere kadar yayılmış olan dokumacılığın bir teşkilata bağlanmadıklarını görmekte bundan dokuyucular adına büyük üzüntü duyduk. Başkalarının sermayesi ile başkaları hesabına çalışmaları, el ve göz emeklerinin karşılığını kazanamamaları karşısında büyük bir kitleyi oluşturan ve sefalet içinde bocalayan dokumacılara yapılacak en ciddi ve kat'i yardımın bunları kooperatif halinde bir teşkilata bağlamakla mümkün olacağını gördük."*

600 ortakla kurulan kooperatifin üye sayısı bir yıl içinde 2.100'e çıkmıştır. Tezgâh sayısı 1943 yılında 22.899'a ulaşmış, kooperatif Sinop, Gerze, Boyabat, Ayancık, Safranbolu ve İstanbul'da şubeler açmıştır. Kooperatif Şehire içme suyu getirilmesi konusunda belediyeye destek olmuş "Dokuyucu Suyu" veya "Mekik Suyu" denilen şebeke suyu için çalışmalara 1948 yılında başlanmış, 1950 yılında bitirilmiştir.

Kooperatifin bir yıllık çalışması sonucunda 71 bin lira kar sağladığını, bu karın 2500 lirasının Kızılay'a, 5000 Lirasının THK'na, 5000 Lirasının Çocuk Esirgeme Kurumuna 3000 Lirasının Halkevi Sosyal Yardım Kolu'na Askerlere de 2000 lira bağış yapıldığını görüyoruz.

Kitapta aynen şu ifadeye yer verilmiştir. "Binlerce kadın ve kız kooperatif sayesinde önemli bir gelire kavuşmuş, savaş yıllarında muhtaç olmaktan kurtulmuştur."

İstiklal mücadelesinde, kadınıyla kızıyla büyük bir başarı sergileyen yöre insanı, kurdukları kooperatifle de ekonomik bir başarı örneği göstermiştir.

Görülüyor ki en zor şartlarda, savaş yıllarında dahi, kooperatifler, önemli sorunları çözebileceğini, toplumsal davranışı ve ekonomik yapıyı olumlu yönde etkileyebileceğini göstermiştir.

Kooperatifin 1950' li yıllara kadar devam eden hizmet süreci, siyasi konjonktürdeki değişim ve menfaat gruplarının baskısı ile oluşan olumsuz tablo sonucu, kooperatifin tasfiye sürecine girdiği ve 1971 yılında mahkeme kararıyla kapatıldığı görülmektedir.

Giderek birlikte davranış kültürünün zayıfladığı, bireysel davranışların ön plana çıktığı ve sermayenin etkin olduğu bir gerçektir. Hâlbuki özellikle dar ve orta gelirli insanların emeğini ve sermayesini bir araya getirerek müşterek iş yapma çabalarını desteklemekten başka bir çözüme görülmemektedir. (Akar, 2018)

## Köy Koop Dönemi

1950'li yıllardan itibaren durağan bir sürece giren kooperatifçilik hareketinin 1960'lı yıllardan itibaren yeniden önem kazandığı, o yıllardan itibaren önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu süreçte, kooperatifçiliğin desteklenmesi anayasada yer almış, 1163 sayılı Kooperatifler Yasası 1969 yılında çıkartılmış, böylece kooperatifçilik adına çok önemli yasal bir zemin oluşturulmuştur.

Köy Kalkınma Kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler yasasının çıkması üzerine 1969 yılından itibaren Birlik düzeyinde örgütlenmeye başlamışlar, Bölgelerde kurulan Birlikler 1971 yılında Ankara'da Köy Kalkınma Ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliğini (Köy-Koop)'u kurmuşlardır.

Köy Koop Merkez Birliği 67 ilin 54'ünde örgütlenmiş, 2,5 milyon ortağa ulaşmıştır. 1978 yılında uluslararası Kooperatifler Birliğine (ICA) üye olmuştur. Bu dönemde birçok dış ülkeye ithalat ve ihracat bağlantıları yapıldığı görülmektedir.

Köy Koop Merkez Birliği Kooperatifçilik hareketinin Finans ve kredi sorununun çözümlenebilmesi amacıyla Bağcılar Bankası'nın %98 hissesini satın alarak Kooperatif Bankacılığının ilk adımını atmıştır. Önemli bir hizmet kapasitesine ve önemli mal varlığına ulaşan köy-Koop Merkez Birliği'nin güçlenmesi bazı kesimleri rahatsız etmiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle Köy Koop Merkez birliği yönetim kurulu üyeleri siyasi gerekçelerle tutuklanmış, yargılama sonucu hepsi aklanmış olmalarına rağmen 1984 yılında Merkez Birliği feshedilmiştir.

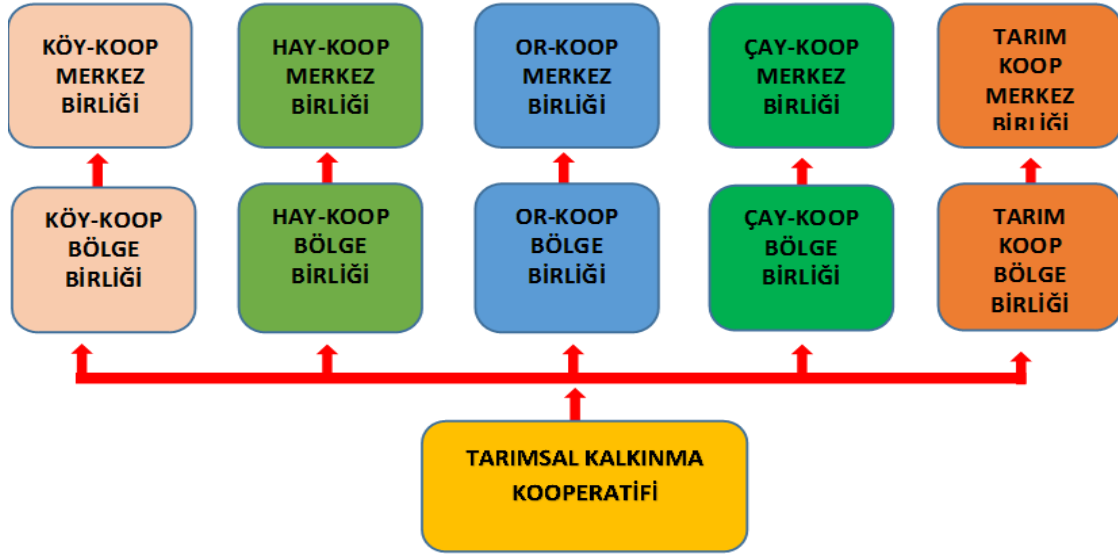
1995 yılından itibaren köy-Koop merkez birliğinin yeniden kurulabilmesi için ciddi bir süreç yürütülmüş, Ancak, Tarım ve Orman Bakanlığınca 1999 yılında kuruluşuna izin verilmiştir. Köy-Koop Merkez Birliği'nin kuruluşuna izin verilmesine rağmen, bölgelerde yeni köy-Koop bölge birliklerinin kuruluşuna izin verilmemesi, mevcut Merkez Birliği'nin gelişmesinin önünde ciddi bir sorun olarak durmaktadır.

1980 yılından itibaren 2000'li yıllara kadar kooperatiflerimiz kayıp yılları yaşamıştır. Özellikle kırsalda kurulmuş olan kooperatifler bölge ve Merkez birlikleri kapandığından, denetim eğitim ve koordinasyondan uzak, kurumsal bir kimlik oluşturamadan faaliyetlerini yürütmeye çalışmışlardır. Böylesine olumsuz bir tabloda kooperatiflerin bugüne kadar faaliyetlerini devam ettirebilmesi bile kooperatifçilik adına başarı olarak görülmelidir.

## Kooperatiflerde İhtisas Birliklerinin Oluşturulması Süreci

1163 sayılı Kooperatifler Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapan 3476 Sayılı Kanun 1988'de yürürlüğe girdiğinde, Tarım ve Orman Bakanlığınca yeni bir düzenlemeye gidilmiş, Köy Kalkınma, ormancılık, hayvancılık ve çay kooperatiflerinin ana sözleşmeleri değiştirilerek Bakanlıkça hazırlanan tip ana sözleşme türü olan tarımsal Kalkınma Kooperatifi ana sözleşmesine intibak zorunluluğu getirilmiştir.

Köylerde çok amaçlı Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kurdurulurken, İl düzeyinde ve merkez birliği düzeyinde konu bazında Tarım Kooperatifleri Birliği (**TAR KOOP**), Hayvancılık Kooperatifleri Birliği (**HAY KOOP**), Ormancılık Kooperatifleri Birliği (**OR KOOP**), Çay Ekicileri Kooperatifi (**ÇAY KOOP**) un merkez ve bölge birliği düzeyinde örgütlenmesine izin verilirken, çok amaçlı olarak nitelendirilen (**KÖY KOOP**) merkez birliğinin sadece merkez birliği olarak kuruluşuna izin verilmiştir. (Tablo:1)



**TABLO-1** Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri örgütlenme tablosu. (Akar vd., 2015)

Bu uygulama tarımsal amaçlı kooperatiflerin ve birliklerin ayrışmasına dolayısıyla önemli bir güç kaybına uğramalarının temel nedeni olmuştur.

### Üretici Örgütlerindeki genel durumun değerlendirilmesi

Tarımsal alanda faaliyet gösteren üretici örgütlerinin çokluğu ve çeşitliliği sorunun temel kaynağını oluşturmaktadır

- 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu,
- 4572 Sayılı Tarım Satış Koop. ve Birlikleri Hakkında Kanun,
- 5996 Sayılı Yetiştirici Birlikleri ile ilgili kanun,
- 5200 Sayılı Üretici Birlikleri Kanunu,
- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu,

Bunların dışında Sulama Birlikleri, (Özelleştirilmek üzere devletleştirilmiştir) dernek, vakıf, platform ve kümelenme adı altında farklı farklı örgüt benzeri yapılar oluşturulabilmektedir.

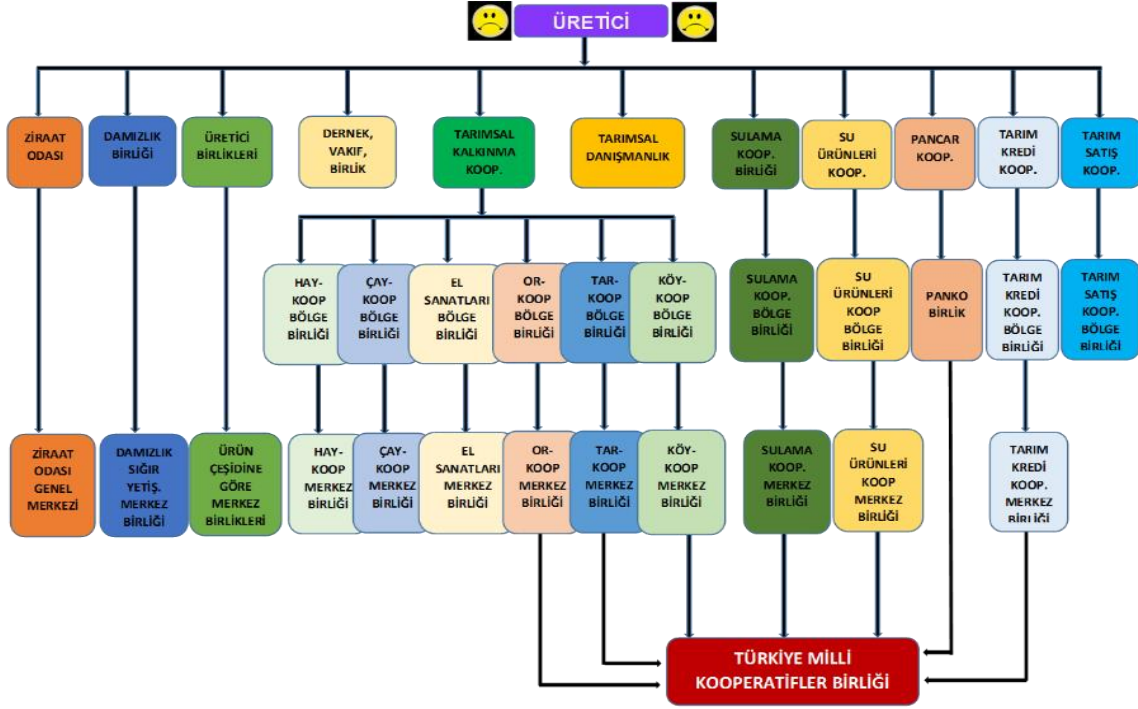
Yukarıda belirtilen yasalara göre kurulan üretici örgütlerinin tanım ve amaçları irdelendiğinde, neredeyse tamamının amaç ve kuruluş gerekçelerinin birbiriyle örtüştüğü, bu nedenle görev karmaşası olduğu görülmektedir.

1990 lı yılların ortalarında yetiştirici birliklerinin kuruluş süreci başlamış, bazı misyonlar yüklenerek ve devletçe özel olarak desteklenerek (ki hala bu destekler devam etmektedir) örgütlenme sürecine girmiştir.

2004 yılında üretici birlikleri kanunu ile ve yine özel destekleme argümanları da kullanılarak üretici birliklerinin kurulması sağlanmıştır.

Mevcut örgütlenme durumu üreticinin aynı amaca yönelik birden fazla örgüte ortak/üye olmak zorunluluğu getirmiştir. Diğer taraftan ticari faaliyet yapma yetkisi ve görevi olmayan örgütlere de iktisadi işletme kurularak ekonomik faaliyet yürütmesi sağlanabilmektedir.

Üretici örgütlenme tablosuna (TABLO-2) bakıldığında, üreticinin mağduriyeti net bir şekilde görülmektedir.



**TABLO-2 Üretici örgütleri genel ortaklık tablosu. (Akar vd. , 2015)**

Aslında bu örgüt yapısı beklenilenin tam aksine, ihtisaslaşmaya değil karmaşaya, hatta kaotik bir tablonun oluşmasına neden olmuştur. Kooperatiflerin ve diğer üretici örgütlerinin çalışma konularının ve faaliyet alanlarının birbirleriyle örtüşmesine rağmen bu kadar ayrıştırılması, diğer taraftan Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bazı örgütlere tarımsal desteklemelerde ve yetkilendirmelerde ayrıcalık tanınması, haksız bir rekabet ortamı yaratmış, örgütlerin yeterince gelişmesinin ve kurumsallaşmasının önünde engel oluşturmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere oluşturulan yapılar, üreticinin özel sektörle rekabet gücünü ortadan kaldırmış, örgütlerin birbirleriyle rekabet eder hale gelmesine neden olmuş, üstelik üretici tüm bu örgütlere kaynak sağlamak zorunda kalmıştır.

### Üretimden Tüketim Zincirine Kooperatifleşme

Uluslararası sermaye, bir taraftan ağırlıklı olarak ithalata dayalı bir sanayinin oluşmasına zemin hazırlarken, diğer taraftan tüketim toplumu oluşturmak için de tüm gerekli argümanları kullanmaktadır.

Üretici olmak, imalatçı olmak, istihdam yaratmak yeterince teşvik edilmemiş, bazı mevzuat düzenlemeleri ile getirilen teşvik unsurları da arzulanan sonuçları vermemiştir. Bir bakıma insanlar üretimden uzaklaşmıştır.

Üretim yapan sektör ciddi sıkıntılar içerisindedir. Çünkü pazarlamada ekonomik ve sosyal yapı tümüyle değişmiştir. Markalaşmış üretici firmaların dahi pazarlamada etkileri neredeyse kalmamıştır.

Sayıları 400 e yaklaşan büyük AVM ler, yine sayıları 15.000 e yaklaşan ve zincir oluşturan butik alışveriş dükkânları, beldelere, neredeyse köylere kadar yayılmış, ekonominin ve sosyal yapının iliklerine kadar işlemiştir. Ekonomideki pazar payları % 80 lere dayanmıştır.

Özellikle gıda sektöründe üretim yapan firmaların, bu zincirlere mahkûmiyeti, birçok firmanın kapanmasına yol açmıştır. Neredeyse maliyetine alış, kendi markası ile pazarlama, tek taraflı dayatmalarla belirlenerek oluşturulan pazarlama yöntemi, üretim yapan sektörü isyan noktasına getirdiği çok belirgin bir şekilde görülmektedir. (Akar, 2014)



Konuya kooperatifçilik açısından baktığımızda, tablo daha da karanlık ve vahimdir. Bu zincirlere üreticinin tek başına ürün verme şansı olmadığı gibi kooperatiflerimizin mevcut parçalı ve güçsüz yapılarıyla bu zincirde yer bulmaları, diğer taraftan hal yasası ile üreticiye sağlanan bazı ayrıcalıklardan yararlanabilmeleri de mümkün görülmemektedir.

### **Gıda komitesi tarımsal ürün fiyat dengesini kurabilir mi?**

Özellikle gıda ve yaş sebze meyvede, lojistik hizmetin önemli olduğunu görüyoruz. Lojistik hizmetin başladığı alanda, üreticinin örgütsüz ya da çok parçalı hali bu hizmetin iyi bir şekilde yürütülebilmesinin ve fiyat dengesinin kurulabilmesinin önündeki en önemli sorunu teşkil etmektedir.

Yıllardan bu tarafa pazardaki veya marketteki ürünlerin fiyat oluşumu, topluma hep sorun olarak yansımıştır. Fiyat makasındaki sorun, her vesile ile dile getirilmiş olmasına rağmen, nedenleri ve çözümleri ile ilgili ciddi bir çalışma da yapılmamıştır.

Yetkili kişiler son zamanlarda, “ Üretici örgütlerinin güçlendirilmesi, rekabet koşullarının düzenlenmesi, özel tarım bankacılığının geliştirilmesi, tarım sektöründeki vergi ve teşvik sisteminin gözden geçirilmesi” gibi yıllardan beri çözüm bekleyen konuları geç de olsa dile getirmeye başlamışlardır.

Diğer taraftan üst düzey yetkililerden oluşan “ Gıda Ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme Ve Değerlendirme Komitesi” (Gıda Komitesi) kurulmuş olmasına rağmen, komitenin ithalattan başka bir çözüm üretmediği de görülmektedir.

Ülkemizdeki enflasyon artışının nedeni olarak, tarımsal ürün fiyatları gösterilmektedir. Oluşturulmaya çalışılan ürün konseylerinin, oluşumundaki sorunlara rağmen, referans fiyat belirleme yetkisi varken, şimdi bu fiyatın açıklanma yetkisinin, Gıda Komitesine verilmiş olması, siyasi bir tercih olarak görülmektedir.

Enflasyonu etkilediği gerekçesi ile özellikle tarımsal ürün fiyatlarında ekonomik gerçekliklere uymayan fiyatların belirlenmiş olması da bu uygulamanın yanlış olduğunun göstergesidir. Örneğin süt fiyatının belirlenmesinde gıda komitesinin etkisi, yem fiyatlarının belirlenmesinde görülmemektedir.

### **Kooperatifçiliğe ön yargısız yaklaşım**

Kooperatiflerle ilgili bazı olumsuz yargıların oluştuğu da bir gerçektir. Ancak bu algıların oluşmasına neden olan denetim, eğitim, kuruluş ve kredi sürecindeki siyasi yaklaşım gibi birçok neden sayılabilir.

Diğer taraftan, kooperatifler ve tarımsal örgütler hakkında yeterli bilgiye ve veriye sahip olunmamasının sonucu, mevcut potansiyel yeterince bilinmemekte, kooperatiflerin ekonomideki rolü ve etkisinin yeterli analizi yapılamadığından kooperatifçiliğe ön yargı ile yaklaşılmaktadır.

Bu gün için sağlıklı bir şekilde sayısı dahi bilinmeyen, birden fazla yasa ile farklı farklı Bakanlıklarca yönetilen kooperatifler ve tarımsal örgütler hakkında yeterli veriye sahip olunmamasının sonucu, ileriye dönük tarımsal politikaların oluşturulmasında ve örgüt yapılarının hangi hedeflere yönlendirilmesi gerektiği konularındaki belirsizlikler de giderilememektedir.

Araştırma kuruluşlarının ve üniversitelerin araştırmalarına katkı sağlayacak verileri sağlayamaması da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Hâlbuki özellikle kooperatiflerin, bölge birliklerinin ve merkez birliklerinin en alt birimdeki ortaklarının tüm verilerinin ve potansiyellerinin bilinmesi halinde, yeni politikaların ve projelerin geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Bu tür çalışmalar bu güne kadar gerçekleştirilebilmiş olsaydı, hiç şüphesiz bilimsel çalışma ve kurumsallık adına önemli bir kazanım olacak ve politikaların belirlenmesinde ilgili kuruluşlar daha etkin olabilecek ve ön yargılardan uzak daha gerçekçi bir yaklaşım söz konusu olabilecekti.

## Orman Üretiminde Kooperatifler

Gelişmiş ülkelerde olmayan fakat hala Ülkemizin bir gerçeği olan orman köylüsü profili yıllardan bu tarafa çok fazla değişmemiştir. Hala; Gayri safi milli hâsıladan en az payı alan, en az toprağa sahip, tarımsal üretim olanakları çok sınırlı, şehirlerden uzak yaşayan ve Ülkenin vermiş olduğu eğitim, sağlık vb. hizmetlerden en az yararlanan orman köylüsüdür.

Geçimi ağırlıklı olarak ormana dayalı olup, önemli ölçüde orman kaynaklarına bağlı olarak yaşamaktadır. Sayıları üç binin üzerindeki orman üretimi yapan tarımsal kalkınma kooperatifi, her türlü olumsuzluğa rağmen orman üretiminin halen en önemli kısmını gerçekleştirmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığınca son yıllarda uygulanan ormancılık politikalarının, Orman köylüsü ve kooperatiflere son derece olumsuz yansımaları olmuş, verilen üretim birim fiyatları, dikili satış uygulamaları ve yapılan yasal düzenlemeler tümüyle orman köylüsünün ve kooperatiflerinin aleyhine gelişmiştir.

6831 sayılı Orman Kanununun 30. Maddesinde yapılan değişiklikle getirilen “**yıllara sari dikili satış**” ile orman üretimini özelleştirmek, diğer bir ifade ile ormanda belirlenmiş bir kesim alanını dikili olarak ulusal veya uluslararası firmalara satmak anlamı taşımaktadır.

Dikili satış, orman köylüsünün mağdur edilmesinin yanında yerel ekonomilere de ciddi zarar vermektedir. Ormanlardan elde edilecek gelirden ihale ile üretim işini alacak ulusal ve uluslararası firmalar yararlanacağından yerel ekonomide tüccarından, esnafından, nakliyecisine kadar her kesim mağdur olacaktır.

Diğer taraftan dikili satış, orman köylüsünün örgütlü yapısına, çevreyle ilgili değerlere zarar verecek, her türlü şaibeye açık, kaçak kesimlere neden olunacak ve sosyal barışı zedeleyecek bir yaklaşım olacaktır.

## SONUÇ

Üretici örgütlenmesi, özellikle tarımsal ekonomiyi çok yakından ilgilendirmektedir. Gelişmiş ülkelere baktığımızda, tarımsal ürünlerin üretimi, muhafazası, standardizasyonu, paketlenmesi ve arz talep durumuna göre piyasaya sevk edilmesinde, fiyat oluşumunda ve lojistik hizmetlerin verilmesinde özellikle kooperatiflerin etkin rol aldığı görülmektedir.

Ülkemizde yıllardan bu tarafa maalesef böyle bir yapılanma gerçekleştirilemediği gibi, tam aksine süre gelen uygulama, üreticinin örgütlenme sorununun daha da büyümesine neden olmuş ve üretici rekabet edebilirliği sağlayacak yapıları oluşturamamıştır.

Köy Koop'un, 1980 öncesinde kısa sürede ulaştığı siyasi ve ekonomik güç, siyasetin bürokrasinin ve bazı çevrelerin kooperatifçilik hareketine bakış açısını önemli ölçüde etkilemiştir. Kooperatifçiliğin yeniden yapılandırılmasında ve 3476 sayılı yasanın hazırlanmasında ve sonraki süreçte yapılan yasal değişikliklerde, üreticinin güçlü bir örgütsel yapıya kavuşmasından ziyade parçalı bir yapıda olması tercih edilmiştir.

Var olan sorunları değerlendirirken tüm üretici örgütlerini bir bütün olarak görmek gerekir. Sadece kooperatiflerin sorunu olmadığı, benzer sorunların tüm üretici örgütlerinde yaşanmakta olduğunun da görülmesi, dikkate alınması ve sorgulanması gerekir. Sadece kooperatifler sorunmuş gibi bir algı yaratılmaya çalışılması da son derece yanlıştır. Doğrusu, üretici örgütlenmesindeki kaotik yapının bir an önce giderilmesi yönünde çözümler üretilmesidir.

## KAYNAKLAR

- 1- Akar E. (2014), "Butik Alışveriş Dükkânları ve AVM'ler", <http://www.ekonomistturk.com/yazar/erol-akar/butik-alisveris-dukkanlari-ve-avmler/563.html> (31.01.2014)
- 2- Akar E. (2015), "Tüsiad Tarım Raporunun Düşündürdükleri", <http://www.ekonomistturk.com/yazar/erol-akar/tusiad-tarim-raporunun-dusundurduklari/919.html> (30.01.2015)
- 3- Akar E. (2018), <http://www.kastamonukoykoop.net/portal/index.php/news/kose-yazilari/235-istiklal-mucadelesi-yillarinda-bir-kooperatif-hikayesi> (28.02.2018)
- 4- Akar E., Özdemir D., ve Kapucu Ö. (2015). Türk Kooperatifçilik Kurumu., 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi., Bildiriler Kitabı., s. 493-517., 14-15 Mayıs 2015, Safranbolu, Karabük.
- 5- Çıkın A., (2003), "Atatürk dönemi ekonomik politikalar ve kooperatifçilik"., YAR müdafaa-i hukuk dergisi., Kasım 2003., sayı 62., s. 25 32
- 6- <http://www.haberortak.com/Haber/Ekonomi/04072009/Krizden-kooperatiflerle-cikilabilir.php#storyContinued>, 10.02.2015
- 7- <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Sayfalar/EN/Detay.aspx?Ogeld=46&Liste=KutuMenu>, 22.12.2014
- 8- Köy-Koop Haber Gazetesi, Mart 2012, Yıl:1, Sayı:5, s:9, Köy-Koop Merkez Birliği, Ankara.
- 9- Serinikli N., ve İnan İ. H., (2011), Tarım ekonomisi dergisi, (17) (1): s.19-27
- 10- Mülayim Z.G., (2006), Kooperatifçi Atatürk ve Kooperatifçilik Kitabı., Yetkin Yayınları, 2006.
- 11- a-TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2013a), Türkiye Tarım Sektörü Raporu, TOBB Yayın No: 2014/230, s:83, TOBB, Ankara.  
b-TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2013b), Türkiye Tarım Sektörü Raporu, TOBB Yayın No: 2014/230, s:85, TOBB, Ankara.